

Johanna Rantanen

SATUTEEMA 3-5-VUOTIAIDEN RYHMÄSSÄ
Työntekijöiden kokemuksia satuteematyöskentelystä

Sosiaalialan koulutusohjelma

2017

SATUTEEMA 3-5-VUOTIAIDEN RYHMÄSSÄ: Työntekijöiden kokemuksia satuteematyöskentelystä

Rantanen Johanna
Satakunnan ammattikorkeakoulu
Sosiaali-alan koulutusohjelma
Syyskuu 2017
Sivumäärä: 39
Liitteitä: 2

Asiasanat: varhaiskasvatus, sadut, osallisuus

Opinnäytetyön tarkoituksena oli tutustua yhden päiväkotiryhmän vuoden mittaiseen työskentelyyn satujen parissa. Opinnäytetyössä selvitettiin, miten lasten osallisuus toteutui satuteematyöskentelyssä sekä miten satuja on mahdollista hyödyntää varhaiskasvatuksessa.

Opinnäytetyö on laadullinen tutkimus. Aineisto kerättiin haastattelemalla yhden päiväkotiryhmän työntekijöitä. Haastattelumenetelmänä toimi teemahaastattelu. Haastattelut toteutettiin yksilöhaastatteluina. Haastattelut analysoitiin teema-analyysin avulla.

Teoriaosuudessa tutustuttiin satujen ja osallisuuden teoriaan varhaiskasvatuksen näkökulmasta sekä selvitettiin mitä varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa näistä aihepiireistä sanotaan.

Haastatteluiden ja teorian perusteella voitiin todeta, että sadut voivat toimia monipuolisen työskentelyn lähtökohdana ja eheyttää pedagogista toimintaa. Pitkäaikaisen teematyöskentelyn avulla on mahdollista antaa tilaa lasten ideoille ja ottaa lapset mukaan toiminnan suunnitteluun.

FAIRY TALE THEME IN THE GROUP OF 3-5-YEARS OLD: Employees' experiences of fairy tale themed work

Rantanen Johanna
Satakunta University of Applied Sciences
Degree Programme in Social Services
September 2017
Number of pages: 39
Appendices: 2

Keywords: early childhood education, fairy tales, participation

The purpose of the thesis was to get acquainted with the work that one kindergarten group has done with fairy tales for a year. The thesis investigated how children's participation was realized in the case work and how the fairytales can be utilized in early childhood education.

The thesis is a qualitative study. The material was collected by interviewing employees of the one kindergarten group. The interview method was a theme interview. Interviews were carried out as individual interviews. Interviews were analyzed by theme analysis.

The theoretical part was introduced to the theory of fairy tales and participation from the point of view of early childhood education as well as to what was said in the basics of early childhood education.

Based on interviews and theory, fairy tales could be the starting point for versatile activities and integrated pedagogical activity. It is possible to give space to children's ideas and involve children in to planning activities with long-lasting theme work.

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	5
2	SADUT VARHAISKASVATUKSESSA.....	6
2.1	Sadun määritelmä.....	6
2.2	Satujen merkitys lapselle	8
2.3	Sadut ja varhaiskasvatus	11
3	LASTEN OSALLISUUS VARHAISKASVATUKSESSA	14
3.1	Osallisuuden määritelmä.....	14
3.2	Osallisuuden toteutuminen varhaiskasvatuksessa.....	15
3.3	Kasvattajan rooli osallisuuden mahdollistajana.....	18
4	SADUT JA OSALLISUUS VARHAISKASVATUSSUUNNITELMAN PERUSTEISSA	20
5	OPINNÄYTETYÖPROSESSI.....	22
5.1	Opinnäytetyön tarkoitus ja tavoitteet	22
5.2	Opinnäytetyön toteutus	23
6	SATUTEEMA 3-5-VUOTIAIDEN RYHMÄSSÄ.....	25
6.1	Satuteeman toteutus	25
6.2	Satuteema eheyttävänä kokonaisuutena.....	27
6.3	Lasten osallisuus satuteematyöskentelyssä.....	28
6.4	Satuteema ja leikki	30
7	JOHTOPÄÄTÖKSET	32
8	POHDINTA.....	35
	LÄHTEET	37
	LIITTEET	

1 JOHDANTO

Tässä opinnäytetyössä selvitän, miten lasten osallisuutta voidaan tukea ja lisätä varhaiskasvatuksessa satuteematyöskentelyn kautta. Lisäksi selvitän satujen käytön mahdollisuuksia varhaiskasvatuksessa. Tutustuin erään päiväkotiryhmän työskentelyyn satujen parissa, missä oltiin päädytty lukuvuoden 2016-2017 mittaiseen teematyöskentelyyn aiheena sadut. Tämän opinnäytetyön avulla varhaiskasvattajat pääsevät pohtimaan omaa näkemystään ja kokemuksiaan satujen ja satuteeman käytöstä työvälineenä sekä osallisuuden mahdollistajana. Opinnäytetyöni toimii reflektointivälineenä kyseiselle ryhmälle sekä tarjoaa hyödyllistä tietoa kokemusten kautta muulle varhaiskasvatuksen henkilöstölle siitä, miten satuteeman avulla voidaan huomioida lasten osallisuus. Omalta osaltani haluan opinnäytetyöni avulla puolustaa lastenkirjallisuuden paikkaa nykymaailmassa ja edesauttaa rakkauden syntymistä kirjallisuuteen.

Varhaiskasvatuksessa on käytössä useita erilaisia menetelmiä. Sadut ovat kuitenkin kaikkien saatavilla oleva väline ja satujen positiivista merkitystä lapselle on tutkittu paljon. Uusien menetelmien joukossa ei sovi unohtaa tätä helposti saatavilla olevaa välinettä tukea lapsen monia kehityksen osa-alueita. Teoriaosuuteen olenkin halunnut tuoda käsittelyyn yhdeksi kokonaisuudeksi teoriaa saduista, satujen merkityksestä lapselle sekä satujen käyttömahdollisuuksia varhaiskasvatuksessa. Toinen kokonaisuus käsittelee lasten osallisuutta ja sen mahdollistamista varhaiskasvatuksessa. Kolmannessa osiossa käydään läpi mitä saduista sekä osallisuudesta mainitaan varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa.

Tutkimustehtävänäni on selvittää, miten lasten osallisuus toteutuu satuteematyöskentelyssä ja miten sitä on mahdollista lisätä sekä selvittää miten satuja käytetään osana varhaiskasvatusta. Näihin kysymyksiin olen hakenut vastausta haastatteleamalla teema-haastattelun avulla satuteemaa toteuttaneen ryhmän työntekijöitä.

2 SADUT VARHAISKASVATUKSESSA

2.1 Sadun määritelmä

”Kun sadun kaikki ainekset ovat peräisin todellisuudesta, kuinka satu voisi olla toden vastakohta? Satu on totisinta totta!” (Laulajainen 2009, 23).

Kasvatustieteiden tohtorin Hilikka Ylösen (2000) mukaan sadun tarkka määrittelyminen on kuin viivan piirtämistä veteen. Sadut perustuvat mielikuvitukseen ja uskomuksiin, joille arkitodellisuus, aika ja paikka eivät aseta rajoja. Sadut voivat sijoittua omaan maailmaansa, mutta usein tapahtumat sijoittuvat todentuntuiseen ympäristöön, missä tehdään tuiki tavallisia asioita. Arkisten askareiden lomassa tapahtuu yliluonnollisia asioita ja tavataan taianomaisia hahmoja. (Ylösen 2000, 9-10.)

Saduissa on usein samanlainen rakenne. Sadun alussa ilmenee ongelma, josta pitäisi selviytyä. Ongelma voi olla yllättävä ja tuntua ylitsepääsemättömältä. Ongelmaa lähdetään ratkaisemaan, minkä jälkeen mukaan tulevat niin auttajat kuin esteetkin. Sadun edetessä päähenkilö oppii omista ja toisten kokemuksista, hän voi oppia luottamaan itseensä ja muihin tai hän voi huomata, ettei yksin tarvitse selviytyä vaan apua voi pyytää ja sitä voi antaa. Saduissa tapahtuu myös jokin kriisi, jonka jälkeen ongelmat alkavat ratketa. Kriisin jälkeen päähenkilön elämässä tapahtuu jokin muutos. Päähenkilö hyväksytään ja häntä rakastetaan. Muita hahmoja voidaan palkita hyvydestä tai rangaista pahuudesta. Päähenkilön elämä vaikuttaa onnelliselta ja niin on aika sadun päättyä. (Ylösen 2000, 12.) Satujen rakenne on säilynyt samankaltaisena vuosisadasta toiseen. Sadut eivät kuitenkaan ole kaavamaisia, yksityiskohdat ovat muuttuvia ja niiden tehtävänä on yllättää ja kertoa ihmeestä. Lapselle on tärkeää, että hän voi ennakoita sadun tapahtumia ja hahmottaa kokonaisuutta sekä hän voi luottaa oikeudenmukaiseen loppuratkaisuun. (Ylösen 2000, 14.) Satujen viehätys perustuu niin kiehtoviin tapahtumiin ja yllätyksiin kuin myös siihen, että saduissa lukija ja kuulija ovat usein askeleen edellä sadun hahmoja ja voivat jo arvata miten hahmoille tulee käymään. (Ylösen 2000, 11).

Satujen yksi keskeisimmistä tehtävistä on kasvattaminen (Kolu 2010, 7). Satuihin sisältyykin usein opetuksia muun muassa ihmisistä ja luonnosta sekä isoja teemoja, kuten toisista huolehtiminen, erilaisuuden hyväksyminen, oman identiteetin löytäminen sekä vastuu ympäristöstä (Apo 2001, 16; Suojala 2001, 52). Vaikka nämä opetukset ja teemat ovatkin hyvin hyödyllisiä ja tärkeitä, on satujen päätarkoituksena kuitenkin viihdyttäminen. Mikään satujen anti ei saavuta kuulijaa, lukijaa tai katsojaa, eikä herätä juuri minkäänlaisia tunteita, jollei kertomus toimi myös viihteenä. (Apo 2001, 16.)

Nykyisin satu on aikuisen taiteilijan tuottamaa kirjallisuutta ja näin satuun liittyy myös sosialisointi tarkoite. Satu edustaa ja siirtää kirjoittajansa elämäntyyliä ja elämänlaatua. Satu ei koskaan synny arvotyhjään, vaan se liittyy aina yhteiskunnallisiin arvoihin ja kasvatuskäsityksiin. (Omaheimo 2010, 27.) Yhteiskunnan muuttuessa myös satu muuttuu. Saduissa heijastuvat oman aikakautensa arvot ja normit. Oman aikamme satu on aikaisempia suvaitsevampi, ihmistä ymmärtäväisempi ja lempeämpi omia hahmojaan kohtaan. Satujen muuttumiseen on vaikuttanut myös se, että nykypäivänä sadut ovat tarkoitettu lapsille, kun puolestaan kansansatuja kerrottiin kaikenikäisille. (Ylönen 2000, 21.)

Hyvä satu koostuu etäännyttävästä alusta, selkeästä juonesta ja selkeistä hahmoista, hyvän ja pahan taistelusta, sankarin selviämisestä koettelemuksista sekä onnellisesta lopusta. Etäännyttävä alku, kuten ”olipa kerran...” kertoo lapselle, että ollaan siirtymässä sadun maailmaan arkitodellisuudesta. Selkeät hahmot, niin hyvät kuin pahatkin, mahdollistavat lapselle samaistumisen kohteita. Se, että paha saa aina sadussa palkansa ja satu loppuu aina onnellisesti, kertoo lapselle oikeudenmukaisuudesta ja viestittää siitä, että vaikeuksista on mahdollista selviytyä. Kun lapsi kuuntelee satua aikuisen seurassa, hän saa kokemuksen siitä, että hänet hyväksytään kaikkine tunteineen. (Arvola & Mäki 2009a, 38-39.) Hyvän sadun tulisi viihdyttää ja huvittaa, pitää yllä mielenkiintoa, rikastuttaa elämää ja mielikuvitusta, kehittää älyä, selventää tunteita sekä vastata pelkoihin ja tarjota ratkaisuja mieltä painaviin asioihin. Sadun tulisi olla yhtä aikaa kosketuksissa lapsen kaikkiin persoonallisuuden puoliin sekä rohkaista lasta luottamaan itseensä ja tulevaisuuteensa. (Bettelheim 1987, 11.)

2.2 Satujen merkitys lapselle

”Maailma on muuttunut, lapsen perustarpeet eivät. Lapsi tarvitsee läheisyyttä, lämpöä, turvallisuutta, rajoja, aikaa – ja kirjan, kirjoja.” (Laulajainen 2009, 74).

Parhaassa satuiässä ajatellaan olevan 4-8-vuotiaat lapset, mutta satujen ei kuitenkaan katsota olevan vain 4-8-vuotiaiden kirjallisuutta vaan hyvä satu soveltuu kaikille. Lapsen ominaisuudet, elämäntilanne sekä kehitystaso vaikuttavat hänen kiinnostukseensa satuja kohtaan. Vain lapsi itse voi ratkaista sen, mikä satu on hänelle merkittävä missäkin kehitysvaiheessa. Kun lapsi innostuu jostakin sadusta, on se merkki siitä, että sadulla on jotakin annettavaa hänen sen hetkisellem kehitetykselleen. Satua tulee silloin lukea niin kauan, kun lapsi haluaa sen uudelleen kuulla. Kun lapsi on valmis siirtymään seuraavaan kehitysvaiheeseen, hän menettää kiinnostuksen satua kohtaan, satu on tehnyt tehtävänsä, ja on aika siirtyä uuteen satuun. (Ylönen 2000, 7; Laulajainen 2009, 75; Arvola & Mäki 2009a, 37.)

Satuja kerrotaan ja luetaan lapsille niin viihdyttämiseksi, rohkaisemiseksi kuin lohduttamiseksi (Ylönen 2000, 27). Satujen on havaittu kehittävät lapsen tunteiden käsittelyä, selviytymistä ongelmatilanteista, valmiutta kohdata pelottavia asioita, myötäelämisen taitoa, sosiaalisuutta, mielikuvitusta, ajattelua, kauneudentajua, keskittymiskykyä, kielen rakenteiden hallintaa ja sanavarastoa, taitoa innostua uusista asioista sekä rohkeutta ilmaista itseään ja tuoda esiin omaa sisäistä maailmaansa (Luoto & Luoto 2001, 199). Lastenkirjallisuus voi olla taidetta tai viihdettä, se voi sisältää opetusta ja tietoa, se voi olla tunnekasvatusta ja sillä voi olla terapeutin merkitys. Jokainen lapsi on yksilö. Tarve luo kysynnän. (Laulajainen 2009, 78.)

Satujen yksi keskeinen tehtävä on tuoda hyvää mieltä ja ilahduttaa lasta (Ylönen 2000, 51). Saduissa on yllätyksiä ja ihmeitä sekä seikkailuja ja jännitystä. Arjesta poikkeavat tapahtumat viehättävät ja tuottavat lapselle iloa ja hyvää mieltä. Sadut edistävät lapsen psyykkistä hyvinvointia ja kehitystä. Lapsi samaistuu sadun hahmoihin ja kokee läheiseksi erityisesti ne, jotka sadun edetessä selviytyvät omien voimiensa avulla ja oppivat luottamaan itseensä sekä muihin ihmisiin. (Ylönen 2000, 28.) Sadut ovat merkittävä keino lapsen maailman rakentamisessa, koska tunteet ovat lapsen elämässä olennaisia. Suurimpia satujen tuottamia iloja ovat juuri niiden herättämät tunteet. Vaikka

vuosien saatossa satujen yksityiskohdat saattavat unohtua, jää niistä mieleen tunne ihmestä. (Ylönen 2000, 33.) Sadun täyttävät omana aikanaan toiveet ja odotukset ja osaavat vielä viime hetkilläkin yllättää (Ylönen 2000, 28).

Sadut opettavat tunteiden tunnistamista, empatiaa ja kykyä ottaa toisten tunteen huomioon (Heikkilä-Halttunen 2015, 49). Kirjan hahmojen tulee olla sellaisia, että niihin voi samaistua ja eläytyessä kokea samoja ajatuksia, tunteita ja tilanteita kuin kirjan hahmotkin. Eläytyminen kirjan rooleihin ja tapahtumiin luo sosiaalisia valmiuksia sekä lisää samaistumisen ja empatian kykyä. (Laulajainen 2009, 76.) Myötätuntoa ja myötäelämistä opitaan sosiaalisessa vuorovaikutuksessa toisten kanssa, mutta sitä on mahdollista oppia myös saduista. Satujen avulla on mahdollista oppia ymmärtämään miltä toisista tuntuu ja muuttaa omaa käytöstä toisia huomioon ottavaksi. (Ylönen 2000, 63.) Sadut opettavat lapselle, että rehellisyyttä, ystävällistä ja toiset huomioivaa käytöstä arvostetaan ja ikävää käytöstä, epärehellisyyttä, ylimielisyyttä ja itsekkyyttä paheksutaan (Ylönen 2000, 28; 39). Kirjat auttavat oikean ja väärän tunnistamisessa sekä opettavat etiikkaa ja moraalia. Ystävyys ja pelisäännöt, lojaalius ja rehellisyys ovat sellaisia aiheita mitä esiintyy useissa kirjoissa. (Heikkilä-Halttunen 2015, 61.) Satujen maailma on samanlaista ihmissuhteiden verkostoa ja päätösten tekemisen opettelua kuin oikeakin elämä. Saduissa elämisen taitoja voi harjoitella turvallisesti. (Arvola & Mäki 2009a, 65.)

Matkat satujen maailmaan vahvistavat kosketusta todellisuuteen. Saduissa kohdataan samanlaisia asioita ja ongelmia kuin oikeassakin elämässä. Sadut antavat lapselle ratkaisu- ja käyttäytymismalleja sekä ohjeita elämään. (Arvola & Mäki 2009a, 37.) Sadut antavat vaihtoehtoja arkielämän rakentamiseen. Sadun maailma jäsentää todellisuutta jäljitellen sitä, mutta antaen samalla mahdollisuuksia sen uudelleenluomiseen. (Ylönen 2000, 28-29). Samaistumalla sadun henkilöön, joka omalla toiminnallaan on merkityksellinen sadun tapahtumissa ja loppuratkaisussa, lapsi saa uskoa siihen, että omaan elämään pystyy vaikuttamaan (Ylönen 2000, 64). Sadut rohkaisevat ja tukevat itsenäistymistä, usko itseen ja omiin mahdollisuuksiin kasvaa (Ylönen 2000, 28; Laulajainen 2009, 63). Sadut antavat lapselle vastauksia tärkeään kysymykseen: kuka minä olen (Heikkilä-Halttunen 2015, 96).

Lapsi voi sadun välityksellä käsitellä omassa elämässä esiintyneitä vaikeuksia tai menetyksiä. Sadut antavat toivoa, kun lapsi löytää yhtäläisyyksiä omasta elämästään ja sadusta ja huomaa sadun onnistumisia ja onnellisia loppuja. (Ylönen 2000, 63.) Sadut rohkaisevat ja lohduttavat lasta, kun elämä satuttaa (Ylönen 2000, 8). Todellisen elämän ongelmia ja vaikeuksia voidaan saduissa kohdata turvallisesti. Saduissa henkilöt onnistuvat tavoitteissaan ja selviävät elämän kolhuista. Pelot ja pettymykset on mahdollista käsitellä mielikuvituksen avulla. Ylittämällä uskaltamisen rajoja satujen maailmassa lapsi valmistautuu kohtaamaan pelkoa todellisissa tilanteissa. (Ylönen 2000, 28-29.) Satujen ja tarinoiden avulla on turvallista tarkastella maailmaa etenkin silloin, kun se tuntuu liian suurelta ja pelottavalta (Heikkilä-Halttunen 2015, 96).

Yhteiset lukuhetket ovat lapselle tärkeitä kohtaamisia, joissa aikuinen viestittää olevansa lasta varten ja hänen käytettävissään (Heikkilä-Halttunen 2015, 35). Lukeminen tyydyttää läheisyyden tarvetta ja sillä on positiivisia vaikutuksia lapsen kognitiiviseen, emotionaaliseen sekä fyysiseen kehitykseen. Yhdessäolo myös tuottaa lapselle suurta mielihyvää. (Arvola & Mäki 2009a, 36; Heikkilä-Halttunen 2015, 23.)

Sadun avulla abstrakti ajattelu kehittyy. Asioiden käsittäminen ja käsitteleminen kuvitteellisella tasolla ovat luovuuden ja henkisten toimintojen perustaa. (Ylönen 2000, 28.) Lapsen mielikuvamaailma kehittyy sitä monitahoisemmaksi mitä enemmän satuun liittyviä asioita lapsi oppii ja mitä vaivattomammin mielikuvien muodostaminen ja muuttelu luonnistuvat (Arvola & Mäki 2009a, 29; Ylönen 2000, 39). Sadut toimivat hyvänä vastapainona nykypäivän visuaaliselle kulttuurille ja kehittävät myönteisesti visualisoinnin, mielessä kuvittamisen kykyä (Arvola & Mäki 2009a, 27). Tulkinnat tekevät mahdolliseksi sadun kokemisen monin eri tavoin. Eri-ikäiset, eri elämäntilanteissa olevat ja persoonallisuudeltaan erilaiset lapset reagoivat satuihin eri tavoin. (Apo 2001, 25; Ylönen 2000, 55.) Sadun tulkinnat ja merkitykset saattavat saada lapsen näkemään ja oivaltamaan maailmaa uudella, rakentavalla ja eheyttävällä tavalla (Ylönen 2000, 65).

Satujen kautta lasten on mahdollista kuulla monenlaista kieltä arkikielestä runouteen (Laulajainen 2009, 68). Satujen kieli on rikasta ja rönsyilevää (Heikkilä-Halttunen 2015, 96). Kirjojen rikas ja monitasoinen kieli tukevat lapsen puheenkehitystä sekä sanavaraston karttumista (Heikkilä-Halttunen 2015, 39).

2.3 Sadut ja varhaiskasvatus

”Aikuisen on tärkeää olla aito ja aidosti läsnä kaikissa päiväkodin vuorovaikutustilanteissa ja ennen kaikkea sadunkerrontatilanteissa. Lapset vaistoavat herkästi, jos aikuinen ei ole sydämellään mukana toiminnassa. Myös aikuiselle tarinoiden ja satujen käyttö on antoisaa, sillä se, minkä hän lapsiin panostaa, näkyy lasten toiminnassa läpi vuoden. Lasten eläytyvä keskittyminen ja sadusta nauttiminen ovat merkittävä palkka kertojalle.” (Arvola & Mäki 2009b, 55.)

Satujen ja tarinoiden kertominen on ollut osa lastentarhaperinnettä alusta saakka (Helenius & Lummelahti 2013, 125). Saduilla on varhaiskasvatukseen monipuolinen anti: esteettinen, kielellinen, psykologinen, pedagoginen ja eettinen (Apo 2001, 16). Satujen käsitteleminen lasten kanssa on antoisaa ja palkitsevaa. Aikuisen ja lapsen maailmat kohtaavat sadun valtakunnassa, kun yhteisessä lukuhetkessä koetaan sadun taikaa ja tunnelmaa sekä samaistutaan tarinan henkilöihin yhdessä. Satuhetket auttavat kasvattajaa havainnoimaan lapsia, löytämään lasten mielenkiinnonkohteita sekä ymmärtämään heidän tapansa kokea asioita. Sadun kertojan roolissa kasvattaja oppii myös itsestään kasvattajana sekä ihmisenä. (Arvola & Mäki 2009a, 31; Luoto & Luoto 2001, 199.)

Kirjallisuus varhaiskasvatuksessa on yhteisöllistä toimintaa. Kasvattajan tehtävä on saattaa lapsi ja kirja yhteen. Lukutaidoton lapsi on tulkitsijan varassa. Kasvattaja toimii tulkitsijana, sillarakentajana, yhteyksien luoja ja tulkkina välittäessään lapselle satujen maailmaa. (Heinonen 2001, 201.) Kirjallisuuskasvatuksen tavallisimpia muotoja varhaiskasvatuksessa ovat ääneen lukeminen ja kerronta. Kasvattaja luo kirjallisuuden kokemiselle, elämykselle ja oppimiselle sellaisen ympäristön missä lapsi voi laajentaa, rikastuttaa ja jäsentää uusia ja aiempia kokemuksiaan. Kasvattajan pedagoginen tehtävä sadunlukutilanteissa on ilmapiirin luominen. Kasvattaja luo sadun taikapiirin hänen ja lasten ympärille. Lukijan ja lasten yhteys sekä lukijan omakohtainen suhde luettuun tai kerrottuun tarinaan ovat edellytyksiä onnistuneelle luennalle. Onnistuneen pedagogisen toiminnan lähtökohdانا on lasten huomioiminen vuorovaikutuksen osapuolina lukutilanteissa sekä tämän yhdistäminen eläytymiseen mahdollistavan tulkinnan luomisessa. (Heinonen 2001, 201-202.) Lapsi ja aikuinen elävät luettavaa satua

yhdessä ja heidän vuorovaikutuksensa on hyvin läheistä. Molempien ilmeet sekä kohtaavat katseet täydentävät sadun sisältöä ja sen ymmärtämistä. (Helenius & Lumme-lahti 2014, 126.) Sadun valinnassa kasvattajan on otettava huomioon koko ryhmä. Mitä paremmin kasvattaja tuntee lapset, sen syvemmälle luotaavia satuja hänen on mahdollista valita. Pieni ja tuttu ryhmä tuo lapselle turvaa. (Ylönen 2000 93-94.) Hyviä sadunkerrontaympäristöjä ovat esimerkiksi satunurkkaukset, missä lapset saavat olla lähellä lukijaa (Heinonen 2001, 202). Tärkeää on, että aikuinen on aidosti läsnä sadunkerrontatilanteessa ja eläytyy sadun vetovoimaan. Sadunkerronnan voi aloittaa esimerkiksi keskustelulla tai musiikilla, äänillä ja esineillä, jotka virittävät sadun tunnelmaan ja tuovat sadun maailmaan konkreettisesti tunnusteltaviksi ja aistittaviksi. Sadunkerrontatilanne tulisi järjestää sellaisiksi, että lapsen motivaatio säilyy läpi tarinan ja hänen kiinnostuksen kohteensa on otettu huomioon, mutta myös sellaiseksi, että tuetaan hänen tarinan hahmotustaan ja kirjan sisällön ymmärtämistä. (Suojala 2009, 43.)

Varhaiskasvatuksessa ääneen lukeminen ei ole ainoa tapa edetä kertomuksessa. Satua voidaan jatkaa, muokata ja kertoa niin musiikillisesti, kuvallisesti kuin kehollisesti liikkeen, tanssin ja draaman avulla. Varhaiskasvatuksessa satu ei lopu tarinan päättymiseen, vaan se jatkuu ja saa elää monin muodoin musiikin, draaman, leikin ja kuvallisen ilmaisun maailmassa. (Luoto & Luoto 2001, 18; Suojala 2009, 44; Ylönen 2000, 93-94.) Satujen ja tarinoiden kuuleminen on verrannollista leikkiin, jolloin lapsella on mahdollista luoda omia kuvia ja omia johtopäätöksiä kuullun pohjalta. Leikin ja mielikuvituksen avulla saduista kehittyy seikkailujen maailma, jolloin sadut toimivat innostajina myös luovaan leikkiin (Heikkilä-Halttunen 2015, 97.) Yhdessä luettuihin satuihin liittyvät leluhahmot, pikkueläimet, teatterinuket tai rooliasut virittävät lapset leikkiin ja tarjoavat mahdollisuuden käydä satua läpi yhä uudelleen ja uudelleen (Suojala 2009, 43).

Lapsi tutustuu kirjallisuuteen vastaanottajana sekä esittäjänä toimien vuorovaikutuksessa toisten lasten ja aikuisten kanssa. Näytelmällisessä leikissä tarina antaa leikille juonen, roolit sekä tunnelman. (Helenius & Lumme-lahti 2014, 123.) Näytelmäleikkeihin sisältyy luovaa leikkiä, roolileikkiä, sääntöleikkiä ja mielikuvitusleikkiä sekä aiheen tuomaa sisältöä, että lasten ja aikuisten kokemuksia. Tarinoiden henkilöiden

kautta lapset kokevat erilaisia tunteita samaistuessaan heihin ja näin oppivat havaitsemaan, tunnistamaan ja hallitsemaan tunteitaan. (Helenius & Lummelahti 2014, 124.) Pedagoginen draamaleikki soveltuu hyvin päiväkotityöskentelyyn. Lasten kanssa keskustellaan aiheesta sekä ennen leikkiä että leikin jälkeen. Pedagogisen draamaleikin tavoitteena on pohtia sadun hahmojen ominaisuuksia, tunnistaa tunteita, miettiä eettisiä ratkaisuja, käsitellä ajankohtaisia aiheita tai vaikka suunnitella tulevaa toimintaa tai tapahtumaa. (Helenius & Lummelahti 2014, 131.) Draamaleikeissä satu tai tarina toimii toiminnan lähtökohtana, millä alustetaan alkavaa leikkiä ja minkä rooleja leikissä ilmennetään (Helenius & Lummelahti 2014, 131; Heinonen 2001, 204; Toivanen 2014, 94). Tarina voi olla valmis tai itse keksitty. Vapaassa leikissä ei ole satujen tapaan useinkaan loppuratkaisua vaan leikkiä on mahdollista jatkaa. Draamaleikissä juonet viedään päätökseen. Oikeudenmukainen ja onnellinen loppuratkaisu on lapselle tärkeä. (Martinez-Abarca & Nurmi 2015, 17-18.) Kasvattaja luo puitteet leikkiin ja ottaa myös itselleen roolin leikissä. Yhdessä dramatisoidaan draamaleikki. Kasvattaja tuo lasten leikkiin draaman, virikkeet ja käänteet vuorovaikutuksen avulla. Draamaleikissä luodaan draamasopimus, jolla sovitaan yhteiset säännöt, joita kaikkien tulee noudattaa. Draamaleikkiin kuuluu, että huomioidaan sadun tai tarinan juoni sekä tapahtumajärjestys, oma rooli sekä toiset kanssalleikkijät. Sadun roolihahmoon pyritään samaistumaan ja viedään tarinaa leikkien eteenpäin. (Toivanen 2014, 94.) Draamaleikkiä mukailevaa toimintaa on satuleikki. Satuleikki aloitetaan satutuokion jälkeen. Satuleikit alkavat usein tutun sadun mukaan, mutta voivat saada myös uusia muotoja ja juonenkäänteitä sekä rooleja. Aikuisen tehtävänä on järjestää leikille aikaa sekä mahdollisesti roolivaatteita ja muuta rekvisiittaa lasten toiveiden ja tarpeen mukaan. (Helenius & Lummelahti 2014, 126-127.)

Satuihin liittyvä ja varhaiskasvatukseen sopiva menetelmä on sadutus. Sadutuksen avulla ajatuksia muokataan tarinaksi. Sadutus on vastavuoroista kuuntelua ja kerrontaa. Sadutusmenetelmässä kasvattaja sanoo lapselle tai lapsiryhmälle: *”Kerro satu (tai tarina), sellainen kuin itse haluat. Kirjaan sen juuri niin kuin sen minulle kerrot. Lopuksi luen tarinasi, ja voit muuttaa tai korjata sitä, mikäli haluat.”* Sadutustilanteessa lapsi on kertoja ja aikuinen on aktiivinen kuuntelija sekä kirjaaja. Sadutettu satu voi toimia suunnittelun välineenä ja pedagogisena toimintatapana. Sadutusmenetelmä toimii myös avaimena osallisuuteen. (Karlsson 2014, 18, 24-25.)

3 LASTEN OSALLISUUS VARHAISKASVATUKSESSA

3.1 Osallisuuden määritelmä

”Osallisuus on subjektiivinen kokemus, jossa ratkaisevaa on lapsen oma tunne osallisuudesta (Järvinen & Mikkola 2015, 13).

Osallisuus on laaja ja moniulotteinen termi, jonka määrittely riippuu tilanteesta ja kontekstista. Osallisuuden katsotaan tarkoittavan sitä, että yksilö voi tulla kuulluksi ja vaikuttaa häntä koskeviin asioihin osallistumalla yhteisössään asioiden suunnitteluun ja päätöksentekoon sekä ottamalla vastuuta toteutuksesta. Osallisuuden keskeisiä piirteitä ovat tunne ja tietoisuus omasta osallisuudesta. Osallisuuteen kuuluvat vastuunottaminen, tasa-arvoisuus, demokraattisuus, moninaisuuden hyväksyminen sekä avunsaaminen osallisuuden mahdollistamiseksi. (Aho, Helander, Piironen & Tervo 2015, 13; Turja 2016, 47.) Osallisuuden on kuvattu rakentuvan seuraavasta kuudesta osasta: mahdollisuudesta valita oma osallistumisensa, mahdollisuudesta saada tietoa tilanteesta ja omista oikeuksistaan, mahdollisuudesta vaikuttaa päätöksentekoprosessiin, mahdollisuudesta ilmaista näkemyksensä ja ajatuksensa, mahdollisuudesta saada tukea ja apua osallistumiseen sekä mahdollisuudesta itsenäisiin päätöksiin. Osallisuuden merkitystä voi tarkastella vastakohtana, osattomuuden, määrittelemisen kautta. Osattomuus on ulkopuolisuuden tunnetta sekä lannistumista omassa elämässä ja ympäristössä. (Parikka-Nihti & Suomela 2014, 48.)

Osallisuus on toimintakulttuuria, missä yksilö saa osallistua omien kykyjensä sekä myös halujensa mukaan. Häntä kuullaan ja hänen vaikutusmahdollisuuksiaan tuetaan. Hän on itse luomassa toimintakäytäntöjä sekä oppimisen polkuja omassa yhteisössään. (Roos 2016, 91.) Osallisuus ei ole vain osallistumista. Osallisuuteen liittyy olennaisesti se, että yksilöt voivat vaikuttaa osallistumaansa toimintaan. Puhuttaessa osallistumisesta viitataan puolestaan toimintaan, joka tapahtuu muiden ehdoilla, muiden suunnittelemana ja muiden toteuttamana. (Turja 2010, 33.) Osallisuus tapahtuu aina ryhmässä tai yhteisössä, kukaan ei voi olla yksin osallinen. Tunne omasta osallisuudesta on yksilöllinen, mutta sen perustana on dialoginen vuorovaikutus. Kokemus osallisuudesta syntyy siis vuorovaikutuksessa toisiin ihmisiin. (Parikka-Nihti & Suomela 2014, 47.)

3.2 Osallisuuden toteutuminen varhaiskasvatuksessa

”Lapsen hyvinvointi on riippuvainen siitä, kokeeko hän olevansa aktiivinen toimija omassa elämässään (Järvinen & Mikkola 2015, 17).

Varhaiskasvatuksessa osallisuus on arkista toimintaa, joka ilmenee yhteisöllisenä ja tasa-arvoisena toimintakulttuurina. Parhaimmillaan osallisuus on kiinteä osa oppimisprosessia, jolloin lasten on mahdollista kertoa mielipiteitään, harjoitella päätöksentekoa sekä hankkia ja jakaa tietoa. (Parikka-Nihti & Suomela 2014, 52.) Varhaiskasvatuksessa osallisuus toteutuu muun muassa lapsen ja aikuisen yhteisenä toiminnan suunnitteluna, itse toimintana ja tekemisenä, keskusteluna sekä yhdessäolona. Lapset saavat vaikuttaa siihen, mitä arjessa tapahtuu sekä heitä kuullaan siitä, mitä he pitävät tärkeänä omaan oppimiseensa liittyen. Osallisuus on neuvottelua kaikkien ryhmään kuuluvien kesken. Yhteisöllisyys on merkittävä osa osallisuutta. (Eskel & Marttila 2013, 77; Roos 2016, 91.)

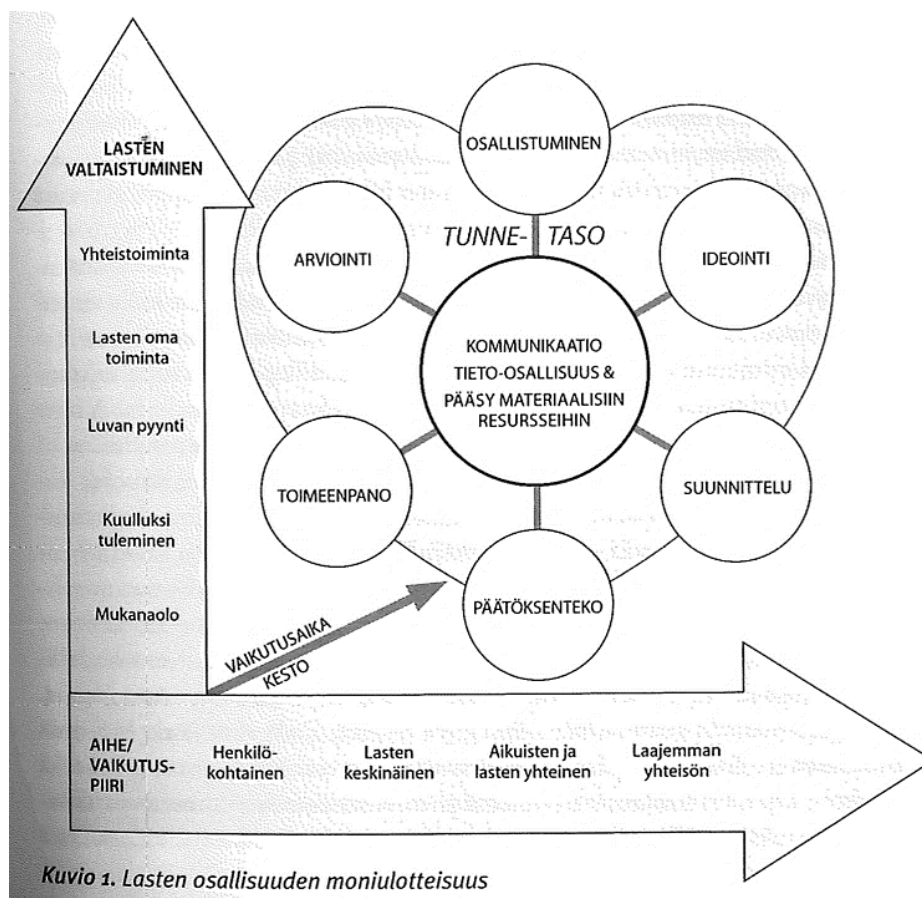
Lapsen osallisuuden tavoitteita ovat muun muassa itsetunnon vahvistaminen, elämänhallinnan ja yhteisöllisyyden lisääntyminen sekä mielekkäiden ratkaisujen toteutuminen lapsen elämän kannalta (Järvinen & Mikkola 2015, 14). Osallisuuden toteutuminen vahvistaa lapsen käsitystä itsestä sekä omien mielipiteiden arvosta, tekee lapsen ja hänen tilanteensa näkyväksi, vahvistaa käsitystä lapsesta aktiivisena toimijana sekä voimaannuttaa ja suojelee, erityisesti jos lapsella on paljon kokemuksia syrjityksi tulemisesta ja sattuman armoilla elämisestä (Oranen 2016). Osallisuuden kautta lapsi oppii hallitsemaan ajatteluaan ja toimintaansa sekä kykenee kantamaan vastuuta asioista ja omasta toiminnastaan, kun hän huomaa, että hänen mielipiteillään ja ajatuksillaan on väliä. Kaikki eivät voi saada mielipiteitään läpi eikä kaikkea voi toteuttaa. Osallisuutta tukeva toiminta opettaa demokratiaa, toisten näkökulman huomioimista, kompromissien tekoa, kykyä olla eri mieltä sekä perustelluiden mielipiteiden ilmaisua. (Parikka-Nihti & Suomela 2014, 53-54.)

Osallisuus rakentuu vuorovaikutuksessa lasten ja aikuisten välillä sekä vuorovaikutuksessa yksilön ja ryhmän välillä. Arjen pienet kohtaamiset, valintatilanteet sekä vaikuttamismahdollisuudet yhteiseen toimintaan rakentavat kokemusta osallisuudesta. Osal-

lisuuden kokemus synnyttää iloa ja innostusta sekä luo mielekkään oppimisen ja vuorovaikutuksen tilanteen, johon lapsi sitoutuu intensiivisesti. (Leinonen 2014, 18.) Lapsi kokee osallisuuden toteutuneen, kun häntä kuullaan ja ymmärretään, hänen aloitteisiinsa suhtaudutaan myönteisesti ja kannustavasti sekä kun hän saa tehdä valintoja ja olla mukana päätöksenteossa (Järvinen & Mikkola 2015, 17). Olennaista on, että lapsi kokee olevansa tärkeä ja arvostettu, hän tulee kohdatuksi, kokee olevansa turvassa sekä hänen perustarpeensa tyydytetään. Osallisuus ei silti ole vain tunne vaan se näkyy konkreettisina tekoina ja tapoina toimia yhteisössä Lapsella tulee olla mahdollisuus vaikuttaa ja osallistua yhteisönsä elämään. Osallisuus on enemmän kuin vain mahdollisuus osallistua. (Eskel & Marttila 2013, 77-78.)

Lasten osallisuuden kuvaamiseen on kehitelty useita erilaisia malleja. Turja (2016, 49) on luonut kuvion lasten osallisuuden moniulotteisuudesta (kuvio 1), joka on kehitetty kuvaamaan eri näkökulmia lasten osallisuuteen käytännön varhaiskasvatustyössä. Lasten osallisuus varhaiskasvatuksessa on moniulotteista. Varhaiskasvatuksen arki tarjoaa monenlaisia spontaaneja sekä tietoisesti järjestettyjä tilaisuuksia lasten osallisuudelle. Lasten tulisi voida olla mukana toimintaprosessin kaikissa eri vaiheissa: *ideoimassa, suunnittelemassa, päätöksenteossa, toiminnassa, arvioinnissa* sekä *osallistumisessa*. Lasten osallistuminen on kuitenkin riippuvaista *kommunikaatiosta, tieto-osallisuudesta* sekä *pääsystä materiaalisin resursseihin*. Jotta lasta voidaan kuulla ja hän voi olla osallisena keskusteluihin ja neuvotteluihin, tarvitaan yhteinen kieli tai kommunikaatiotapa, aikuisen vastuulla on havainnoida lapsia ja löytää menetelmiä lasten ajatusten ja kokemusten selvittämiseen. Voidakseen suunnitella ja päättää asioista, on lapsen saatava riittävästi tietoa yhteisöstään ja sen toimintamahdollisuuksista sellaisessa muodossa, jonka hän kykenee vastaanottamaan ja ymmärtämään. Materiaalisilla resursseilla viitataan toiminnassa tarvittaviin tiloihin ja välineisiin, joihin lapsilla saatetaan usein olla rajattu pääsy. Osallisuus toteutuu kuitenkin ennen kaikkea *tunnetasolla* lapsen tuntiessa yhteenkuuluvuutta, hyväksytyksi tulemistä ja pätevyyttä, osallisuuden kokemus syntyy yksilöllisesti, mutta sen perustana voidaan kuitenkin pitää lasten kokemusta dialogisesta vuorovaikutuksesta muiden kanssa. Osallisuuden toteutumista voidaan tarkastella myös kolmen eri ulottuvuuden kautta, joita ovat *valtaistumisen aste, osallisuuden aihe ja vaikutuspiiri* sekä *ajallinen ulottuvuus*. Ensimmäinen osallisuuden ulottuvuus koskee lasten valtaistumisen astetta, jolloin osallisuutta tarkastel-

laan aikuisen ja lapsen välisenä valtasuhteena. Mitä enemmän lapsella on mahdollisuuksia olla päättämässä toiminnasta, sitä enemmän hän valtaistuu, eli kokee voivansa vaikuttaa ja sitä ylemmäs osallisuudessa nousee. Pienten lasten osallisuus alkaa mukanaolosta ja kuulluksi tulemisesta, esimerkiksi vaihtoehtoista valitsemalla, näistä edetään vähitellen laajempaan vaikuttamiseen ja lasten itsensä ideoimiin toimintoihin. Lasten valtaistumisen taso ei ole pysyvä vaan se vaihtelee toiminnosta toiseen. Osallisuuden toisen ulottuvuuden muodostaa osallisuuden aihe ja vaikutuspiiri eli se, keitä kaikkia tilanne, toiminta tai asia koskee, johon osallistutaan ja jossa vaikutetaan. Helppointa lasten on päästä vaikuttamaan henkilökohtaisiin asioihinsa, esimerkiksi siihen, mitä leikkii. Lasten keskinäinen vaikutuspiiri näkyy vapaassa leikissä, mutta harvemmin lapset ovat mukana aikuisten ja lasten yhteisissä neuvotteluissa tai päätöksenteoissa. Lapsille tulisi tarjota mahdollisuuksia myös laajempaankin yhteisölliseen vaikuttamiseen. Osallisuuden kolmas ulottuvuus on ajallinen ulottuvuus. Osallisuuteen liittyvä toiminta voi olla lyhyt- tai pitkäkestoista ja vaikutukseltaan kertaluonteista tai kauaskantoista. Lapset pääsevät usein helpommin vaikuttamaan kertaluonteiseen toimintaan kuin pysyvämpiin asioihin. (Turja 2016, 49-52.)

Kuvio 1. Lasten osallisuuden moniulotteisuus

Kuvio 1. Lasten osallisuuden moniulotteisuus (Turja 2016, 49).

3.3 Kasvattajan rooli osallisuuden mahdollistajana

”On todettu, että lapsi voi kokea aitoa osallisuutta vain siinä tapauksessa, että aikuiset tavoittavat lapsen näkökulman asioihin. Lapsen kokemus siitä, että hän tulee kuulluksi ja sitä myöden hyväksytyksi, on ensiarvoisen tärkeä. Aikuisten tulee aktiivisesti kannustaa lapsia vuorovaikutukseen ja omien mielipiteiden ilmaisemiseen. (Roos 2016, 56.)

Osallisuuden käsitteessä konkretisoituvat ihmiskuvamme, lapsuuskäsityksemme sekä toisten kunnioittaminen. Lapsen näkeminen aktiivisena toimijana tai passiivisena vastaanottajana heijastaa käsitystämme lapsuudesta. Lasten osallisuuden mahdollistaminen vaatii kasvattajilta arvokeskustelua ja kasvattajien toiminnan uudelleen arviointia. Kasvattajien olisi hyvä pohtia onko toiminnassa aitoa ja syvällistä osallisuutta vai vain näennäistä osallistumista. (Parikka-Nihti & Suomela 2014, 52-53.) Osallisuus ei tarkoita lapsen omaa päättämistä vaan yhteistä neuvottelua, jolle on varattava aikaa. Lasten kuuleminen ja lasten aloitteisiin vastaaminen toimii kasvattajille oman työskentelyn peilinä, joka auttaa kehittämään pedagogista toimintaa sekä kehittymään ammatillisesti. (Turja 2016, 53.)

Vuorovaikutus on osallisuuden perusta. Laadukkaassa vuorovaikutuksessa on kyse vastavuoroisuudesta. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että vastuu vuorovaikutuksesta jakautuisi tasan aikuisten ja lasten välillä. Aikuisen tulee ottaa päävastuu vuorovaikutuksesta, lapsen vielä harjoitellessa vuorovaikutustaitojaan. Aikuisen tehtävä on ohjata lapsia harjoittelemaan näitä taitoja. (Roos 2016, 54-55.) Kasvattajalla tulisikin olla tietoa ja ymmärrystä millaisella vuorovaikutuksella lasta tuetaan ilmaisemaan tarpeitaan ja toiveitaan (Leinonen 2014, 18).

Lasten ottaminen mukaan suunnitteluun vaatii kasvattajalta uudenlaisia rutiineja ja toimintatapoja (Järvinen & Mikkola 2015, 17). Kasvattajien tulisi luoda sellaisia pedagogisia käytäntöjä, jotka tukevat lasten osallisuutta ja vuorovaikutusta ja jotka auttavat lasta ilmaisemaan omia ajatuksia, tunteita ja kokemuksia (Eskel & Marttila 2013, 77). On tärkeää kehittää erilaisia muodollisia keinoja, joilla voidaan lisätä lasten mahdollisuuksia osallisuuteen. Näistä erilaisista keinoista tulee edetä kohti jatkuvasti läsnä ole-

vaa osallisuuden kulttuuria niin, että lasten osallisuus juurtuu kaikkeen arjessa tapahtuvaan toimintaan. (Turja 2011, 12.) Lapsi voi kokea aitoa osallisuutta vain, kun aikuinen tavoittaa tämän näkökulman asioihin (Roos 2016, 56). Lasten osallisuus edellyttää, että aikuisilta löytyy taitoa ja halua kerätä lapsista ja lapsilta tietoa sekä hyödyntää saatua tietoa (Roos 2016, 92). Lasten osallisuuden mahdollistamiseksi kasvattajan tulee olla herkkä lapsen erilaisille ilmaisutavoille. Kasvattajan tulee käyttää lapsille ominaisia kommunikaatiokeinoja tämän mielipiteiden selvittämiseksi. Kasvattajan tehtävä on tukea kaikin keinoin lapsen osallisuutta. (Aho, Helander, Piironen & Tervo 2015, 17.) Lapsen näkökulmaa ja kokemuksia on mahdollista selvittää ja dokumentoida muun muassa havainnoimalla, videoimalla, haastattelujen, piirrosten ja valokuvien avulla, draamatyöskentelyllä sekä saduttamalla (Roos 2016, 35). Sadutus on yksi tuloksellinen menetelmä osallisuuden toimintakulttuurin kehittämisessä. Sadutuksen avulla on mahdollista sukeltaa lapsen maailmaan ja antaa tilaa lapsen ajatuksille ja aloitteille. (Karlsson 2014, 226.)

Pedagogisten sisältöjen ja teemallisten kokonaisuuksien tulisi rakentua niin, että ne lähtevät lasten kiinnostuksenkohteista ja aiemmista kokemuksista. Niiden tulisi myös mahdollistaa lasten aloitteellisuus sekä tiedonrakentaminen aikaisemmin opitun perustalle. (Turja 2016, 45.) Lasten osallisuus, etenkin pienempien lasten kohdalla, voi alkaa mukanaolosta, kuulluksi tulemisesta sekä vaihtoehtoista valitsemisesta. Tavoitteena kuitenkin on, että lapset tekevät omia aloitteitaan sekä toiminnassa järjestetään erilaisia neuvotteluja niin aikuisten ja lasten kuin lastenkin kesken. Neuvotteluilla viitataan tasa-arvoiseen asetelmaan, missä jaetaan, koetaan ja keskustellaan samalla tasolla. Neuvottelut voivat koskea toimintaa, sen suunnittelua ja arvioimista tai vaikkaristiriitaisten tilanteiden ratkaisua. (Turja 2010, 41.) Pedagoginen lähestymistapa määrittelee myös lasten osallisuuden mahdollisuuksia. Eheyttävät teemat ja pitkäkestoiset projektit tarjoavat lapsille mahdollisuuksia päästä pitkäjänteisemmin mukaan suunnitteluun. Kasvattajilta vaaditaan pedagogista riskinottoa, uskallusta heittäytyä yhdessä lasten kanssa uuteen ja tuntemattomaan. Itseluottamus, hyvä tiimi ja yhteistyö vanhempien kanssa auttavat uskaltamaan heittäytyä uusiin asioihin. (Turja 2016, 53.)

4 SADUT JA OSALLISUUS VARHAISKASVATUSSUUNNITELMAN PERUSTEISSA

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet on Opetushallituksen antama oikeudellisesti velvoittava määräys, joka perustuu varhaiskasvatukseen. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet ohjaavat paikallisten sekä lasten varhaiskasvatussuunnitelmien laadintaa että varhaiskasvatuksen toteutusta. Perusteiden tarkoituksena on tukea ja ohjata laadukkaan varhaiskasvatuksen järjestämistä, toteuttamista ja kehittämistä sekä luoda yhdenvertaiset edellytykset varhaiskasvatukseen osallistuvien lasten kokonaisvaltaiselle kasvulle, kehitykselle ja oppimiselle. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016, 8.) Tässä luvussa nostan esiin varhaiskasvatussuunnitelman perusteista sellaisia teemoja, jotka ovat keskeisiä tämän opinnäytetyön kannalta. Käsittelen muun muassa sitä, mitä varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa sanotaan saduista ja lastenkirjallisuudesta sekä osallisuudesta.

Varhaiskasvatuksen pedagogisen toiminnan (Liite 1) keskeisiä tavoitteita ja sisältöjä kuvaavat viisi oppimisen aluetta: kielten rikas maailma, ilmaisun monet muodot, minä ja meidän yhteisömme, tutkin ja toimin ympäristössäni sekä kasvan, liikun ja kehityn. Nämä oppimisen alueet eivät ole erikseen toteutettavia ja irrallisia, vaan niitä tulee yhdistellä ja soveltaa lasten mielenkiinnonkohteiden ja osaamisen mukaisesti. Eheytetty pedagoginen toiminta mahdollistaa asioiden laaja-alaisen tarkastelun. Aihepiirit voivat nousta esimerkiksi saduista ja leikeistä, lasten mielenkiinnonkohteet ja kysymykset ovat keskeinen toiminnan lähtökohta. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016, 39-40.)

Varhaiskasvatuksessa tulee käyttää rikasta ja vaihtelevaa tekstiä sekä tutustua lasten kanssa monipuolisesti lastenkirjallisuuteen. Lapsille kerrotaan tarinoita sekä heitä kannustetaan itse keksimään ja kertomaan tarinoita, joita myös dokumentoidaan. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016, 41.) Lapsia rohkaistaan sanalliseen ja keuholliseen ilmaisuun, jolloin hyödynnetään monipuolisesti muun muassa lastenkirjallisuutta, sanataidetta ja teatteria (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016, 43). Leikki on varhaiskasvatuksessa keskeinen työtapana. Leikin juonen kehittämisessä ja leikkimaailmojen luomisessa voidaan hyödyntää muun muassa satuja ja draamaa. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016, 38).

Lasten oikeuksiin kuuluu se, että hän tulee kuulluksi ja saa olla osallisena omaan elämäänsä vaikuttavissa asioissa. Kasvattajat tukevat lasten kehittyviä osallistumisen ja vaikuttamisen taitoja arvostavalla kohtaamisella sekä lasten ajatusten kuuntelemisella ja aloitteisiin vastaamalla. Osallisuuteen kuuluu, että lapset suunnittelevat, toteuttavat ja arvioivat toimintaa kasvattajien kanssa. Kasvattajat huolehtivat siitä, että jokaisella lapsella on mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa. Osallisuus kasvattaa lapsen itseluottamusta sekä kehittää vuorovaikutustaitoja. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016, 24.)

Lasten aloitteita, näkemyksiä ja mielipiteitä arvostetaan. Kasvattajien tehtävänä on luoda ja kehittää sellaisia toimintatapoja ja rakenteita, jotka edistävät lasten osallisuutta. Lasten kokemusta osallisuudesta vahvistavat sensitiivinen kohtaaminen sekä myönteinen kokemus kuulluksi ja nähdyksi tulemisesta. Lasten ja huoltajien osallistuminen toiminnan suunnitteluun, toteuttamiseen ja arviointiin vahvistaa osallisuutta. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016, 30.)

5 OPINNÄYTETYÖPROSESSI

5.1 Opinnäytetyön tarkoitus ja tavoitteet

Tämän opinnäytetyön tarkoituksena on selvittää satujen käytön mahdollisuuksia varhaiskasvatuksessa sekä sitä, miten lasten osallisuutta voidaan tukea ja lisätä satujen ja satuteematyöskentelyn avulla. Teoreettinen viitekehys vastasi siihen, millä tavoin sadut ovat merkityksellisiä lapselle sekä jo osittain siihen, miten satuja voidaan hyödyntää varhaiskasvatuksessa. Lisäksi viitekehukseen kuului lasten osallisuuden tarkastelu teoreettisesta näkökulmasta.

Tutkimustehtävänäni on selvittää:

1. Miten lasten osallisuus toteutuu satujen parissa työskennellessä ja miten sitä on mahdollista lisätä.
2. Miten satuja käytetään osana varhaiskasvatusta.

Opinnäytetyöni toteutin yhteistyössä Raumalla sijaitsevan päiväkodin kanssa. Opinnäytetyön puitteissa tutustuin yhden päiväkotiryhmän työskentelyyn satujen parissa haastatteleamalla kyseisen ryhmän työntekijöitä. 3-5-vuotiaiden ryhmässä oli päädytty toimintakauden 2016-2017 mittaiseen teematyöskentelyyn, jonka aiheena oli sadut. Opinnäytetyöni toivon hyödyttävän kaikkia ryhmiä, niin työntekijöitä kuin lapsiakin. Satukirjallisuuden käyttöä ja mahdollisuuksia tuodaan tämän opinnäytetyön avulla näkyväksi osaksi toimintaa. Lasten osallisuuteen kiinnitetään huomiota sekä pyritään löytämään yhteyksiä, miten satuteematyöskentelyn avulla voidaan lisätä tai tarjota erilaisia mahdollisuuksia lasten osallisuuden lisäämiseen varhaiskasvatuksen arjessa. Opinnäytetyöhön osallistuneen ryhmän työtä ja panosta satuteeman ympärillä saadaan tämän opinnäytetyön kautta muiden tietoisuuteen ja hyödynnettäväksi. Opinnäytetyöni toteutin toimintakauden loppupuolella, jolloin tämän opinnäytetyön oli mahdollista toimia myös reflektoinnin välineenä kyseisen ryhmän työntekijöille ja heidän oli mahdollista arvioida satuteematyöskentelyn onnistumista sekä mahdollisia kehittämissideoita. Lisäksi ryhmän työntekijät pääsivät jakamaan omia kokemuksiaan siitä, miten lasten osallisuutta voidaan lisätä satuteeman avulla.

Olen myös henkilökohtaisesti kiinnostunut lastenkirjallisuudesta ja sen käyttömahdollisuuksista varhaiskasvatuksessa. Pidän lastenkirjallisuudesta ja lapsuudesta saakka sillä on ollut suuri merkitys minulle itselleni. Työssäni lasten parissa olen saanut huomata satujen luoman lumon. Omalta osaltani haluan opinnäytetyöni avulla puolustaa lastenkirjallisuuden paikkaa nyky maailmassa ja edesauttaa rakkauden syntymistä kirjallisuuteen. Opinnäytetyöni avulla haluan löytää tapoja hyödyntää satuja omassa työssäni lasten parissa huomioiden osallisuuden näkökulman.

5.2 Opinnäytetyön toteutus

Tämä opinnäytetyö on kvalitatiivinen eli laadullinen tutkimus. Tutkimusaineisto on kerätty teemahaastattelulla (Liite 2) haastatteleamalla varhaiskasvattajia. Teemahaastattelussa haastattelu kohdennetaan tiettyihin teemoihin, joista keskustellaan. Teemahaastattelussa korostetaan haastateltavien elämysmaailmaa ja heidän määritelmiään tilanteesta. Teemahaastattelun avulla on mahdollista saada tietoa haastateltavien, eli tässä yhteydessä varhaiskasvattajien, omista kokemuksista ja ajatuksista siitä, miten lasten osallisuus on toteutunut työskentelyssä ja miten se on huomioitu sekä miten satuja on käytetty ja hyödynnetty osana varhaiskasvatustyötä. Teemahaastattelussa haastattelut etenevät keskustellen aiheeseen liittyvistä keskeisistä teemoista. Teemat ovat kaikille haastateltaville samat, mutta haastattelun sisällöt ja tulokset voivat poiketa paljonkin toisistaan, koska kyse on jokaisen oman kokemuksen saavuttamisesta ja selvittämisestä. (Hirsijärvi & Hurme 2010, 47-48.)

Alun perin opinnäytetyön tarkoituksena oli selvittää ainoastaan, miten satuja hyödynnetään varhaiskasvatuksessa yleisesti ja haastatella useamman kuin yhden ryhmän varhaiskasvattajia heidän ajatuksistaan ja kokemuksistaan aiheeseen liittyen. Tästä näkökulmasta löytyy kuitenkin jo useita opinnäytetöitä. Perustellumpaa oli keskittyä yhden ryhmän varhaiskasvattajien kokemuksiin ja etenkin vain sellaisen ryhmän, missä satuihin ollaan paneuduttu erityisesti. Mukaan tuli myös lasten osallisuuden näkökulma. Haastateltavan ryhmän työntekijöiden tavoitteena oli ollut lasten osallisuuden tukeminen teematyöskentelyn avulla.

Toivon opinnäytetyön tulosten hyödyttävän monipuolisesti varhaiskasvatuksen kentällä työskenteleviä. Varhaiskasvatuksessa on käytössä useita erilaisia menetelmiä ja uusia tulee koko ajan. Sadut ovat kuitenkin kaikkien saatavilla oleva väline ja satujen positiivista merkitystä lapselle on tutkittu paljon. Uusien menetelmien joukossa ei sovi unohtaa tätä helposti saatavilla olevaa välinettä tukea lapsen moni kehityksen osa-alueita.

Opinnäytetyötä varten tarkoitukseni oli haastatella kaikkia kolmea työntekijää 3-5-vuotiaiden ryhmässä teemahaastattelun mukaisesti. Haastattelut sovittiin toteutettaviksi keväälle 2017, toimintakauden loppupuolelle, jotta opinnäytetyöhön saisi haastateltavilta mahdollisimman kattavan kuvan koko toimintakaudesta ja työskentelystä satuteeman parissa. Ryhmän työntekijöissä oli kuitenkin tapahtunut sellaisia muutoksia, että päädyin haastattelemaan kahta työntekijöistä, niitä jotka olivat olleet ryhmässä koko toimintakauden. Molemmat haastateltavat olivat lastentarhanopettajia, toinen koulutukseltaan sosionomi AMK ja toinen kasvatustieteiden kandidaatti. Haastattelut toteutin yksilöhaastatteluina. Haastattelut nauhoitin puhelimen sanelimella, jotta niitä olisi mahdollista käydä läpi jälkeenpäin ja itse haastattelutilanne olisi luonteva ja keskusteleva. Teemahaastatteluun valikoin kaksi teemaa: satuteeman toteutus sekä satuteema ja lapset. Näiden kahden teeman alle loin muutaman kysymyksen täsmentämään sitä, minkälaisia asioita halusin selvittää. Satuteeman toteutukseen liittyi muun muassa se, mitä kaikkea tähän teemaan liittyen ryhmässä oli tehty, millaisia tavoitteita toiminnalle oli ja miten työntekijät itse arvioivat satuteematyöskentelyn toteuttamista. Satuteema ja lapset -osiossa oli puolestaan kyse siitä, mitä lapset saivat satuteematyöskentelystä ja miten lasten osallisuus toteutui tällaisessa teematyöskentelyssä.

Litteroituani haastattelut analysoin aineiston teema-analyysin avulla. Teemoittelun kautta aineistosta etsitään yhtäläisyyksiä, jotka liittyvät johonkin teemaan. Tulkinta on analyysin tekijällä eli minulla opinnäytetyön tekijänä. Teemat voivat olla samoja kuin haastattelussakin käytetyt, mutta joskus teemoittelun kautta voi löytyä uusiakin teemoja. Teemoittelun avulla on mahdollista löytää ne keskeiset teemat, jotka vastaavat tutkimustehtäviin. (Hirsjärvi & Hurme 2010, 173.) Haastatteluista nostin neljä teemaa, jotka ovat osittain samoja kuin teemahaastattelurungossa. Tulosten tarkastelussa teemoiksi nousivat satuteeman toteutus, satuteema eheyttävänä kokonaisuutena, lasten osallisuus satuteematyöskentelyssä sekä satuteema ja leikki.

6 SATUTEEMA 3-5-VUOTIAIDEN RYHMÄSSÄ

6.1 Satuteeman toteutus

Satuteema oli valikoitunut 3-5-vuotiaiden ryhmän koko syys- ja kevätkauden 2016-2017 mittaiseksi teemaksi sen monipuolisuuden vuoksi. Toimintakautta suunniteltaessa haastateltavat pitivät tärkeänä sitä, että vuodessa olisi jokin teema tai punainen lanka, mitä voi koko vuoden työstää.

“...me ajateltiin, että joku punainen lanka tai teema, mitä voi sitten koko vuoden tehdä.”

“Etukäteen ajateltiin, että se on niin monipuolinen teema, että siitä saa kaikkea mahdollista ideaa ja materiaalia ja siitä riittäis koko vuoden varrelle...”

“Jokaista lasta lähellä oleva aihe, riittävän monipuolinen, saa yksilöllistä ja jokaiselle jotakin, tää on laaja ja monisäikeinen ja saa paljon kaikkea.”

Satuteema jakautui syksyyn ja kevääseen. Syksyllä toiminta koostui kuukausittain vaihtuvista saduista ja satumailmoista, joita käsiteltiin monipuolisesti ryhmässä ja monin eri tavoin. Syksyllä käsiteltäviä satuja olivat muun muassa Nalle Puh ja Peter Pan. Ryhmässä luettiin näihin satuihin liittyviä kirjoja monipuolisesti, tehtiin aiheeseen liittyviä kädentaitoja ja luotiin näin esteettistä oppimisympäristöä, sadut ja tarinat kulkivat mukana myös liikunnassa, musiikissa, retkillä sekä leikeissä. Keväällä toiminnassa keskeistä oli satuhahmopäivät. Jokaisella lapsella oli kevään aikana oma satuhahmopäivä. Lapset saivat valita oman satuhahmonsensa ja suunnitella siihen liittyvää toimintaa kyseiseksi päiväksi. Satuteema näkyi arjessa siten, että satuja luettiin enemmän kuin aiemmin ja useissa päivän tilanteissa. Sadutusta ryhmässä ei oltu paljoa tehty, se oli jäänyt ajanpuutteen vuoksi vähemmälle, mutta tähän haastateltavat halusivat vielä panostaa loppukautena.

“Syksyllä me tutustuttiin eri satuihin ja niissä oleviin hahmoihin, me luettiin erityylisiä kirjoja aina siihen yhteen satuun liittyen ja sitte käden-taitoja ja muuta...”

“Käytännössä oli lopulta toimiva se, että yksi satu per kuukausi niin ehti rauhassa perehtyä ja syventää sitä...niihin hahmoihin ehti tutustua syvällisemmin ja huomaa kuinka niissä on samoja piirteitä kun meissä kaikissa.”

“Meillä oli syksyn aikana esimerkiksi Nalle Puh teemana ja sitten oli Peter Pan ja Mikä-mikä-maa, nämä me oltiin oikeestaan päätetty aikuisjohtoisesti.”

“Keväällä jokainen lapsi sai vuorotellen oman satuhahmopäivän, jolloin he sai sitten miettiä mitä toimintaa siihen satuhahmoon liittyen tehtäis...lapset on saanut aamupiirissä sitten esitellä sen oman satuhahmon...jotkut on tuonut siihen omaan satuhahmoon liittyvän kirjan mukaan kotoa tai jotain rekvisiittaa tai leluja.”

“Vaikka aina ollaan paljon luettu niin tänä vuonna on luettu vielä enemmän, aamupiireissä luetaan ja iltapäivisin otettu esim kolme pienryhmään missä luettu.”

“Unihuoneessa luetaan aina unisatu ja sit aamupiireissä luetaan ja välillä vapaan leikin aikana ja jossain odotustilanteissa luetaan, että päivittäin ne näkyy toiminnassa”

“Sadutus on jäänyt vähemmälle, mutta sitä mietittiin, että vois vielä ottaa, se olis ihan kiva.”

Satujen merkitys lapselle on tässä opinnäytetyössä teoreettisessa viitekehyksessä merkittävässä roolissa. Se ei kuitenkaan ollut lähtökohtana haastateltavien satuteeman valinnalle. Haastateltavilla oli tietoa satujen merkityksestä lapselle, mutta he eivät olleet nostaneet sitä merkittävään rooliin aloittaessaan satuteematyöskentelyä.

“...mietittiin sitä lastenkirjallisuuden esiin nostamista, kun tuntuu, että nykyään katotaan niin paljon telkkaria ja sarjoja, että ne perussadut ja kirjallisuus olis se juttu tässä satuteemassa...että tulis ne perinteiset sadut tutuiks lapsille: peppi, eemeli, lumikki, prinsessa ruusunen, kuvakirjaversioina ja sitten myös pidempinä versioina unihuoneessa.”

“...vähä mietitty laajemmalti satujen merkitystä, kielellistä puoltaki ja mielikuvituksen rikastuttamista...”

“Ei erikseen tullu tässä kohtaa perehdyttyä, mutta mitä nyt omista opinnoista muistaa.”

Satuteeman kautta haastateltavat ovat halunneet tuoda lapsille tutuksi perinteisiä satuja. Satuteeman puitteissa on pyritty tukemaan myös lasten kielellistä kehitystä, rikastuttamaan mielikuvitusta sekä tukemaan tunne- ja vuorovaikutustaitoja, mitkä kaikki osaltaan kuuluvat satujen merkitykseen lapselle. Haastateltavien mukaan tärkeä tavoite aiemmin mainittujen lisäksi on lasten osallisuuden tukeminen.

“Tunne- ja vuorovaikutustaidot linkitty tähän satuteemaan, se oli näiden satujen lisäksi meillä semmonen iso teema...ollaan käytetty tunnetaidois materiaaleja...luettu niitä satukirjoja ja tehty niihin liittyviä toiminnallisia harjoitteita näihin tunnetaitoihin liittyen.”

“Lähinnä ajateltiin et tulis huomioitua enemmän lasten osallisuutta...siinä kun he (lapset) saa valita omat satuhahmot ja saa sen kautta oman päivän ja saa miettiä ja suunnitella sen toiminnan sille päivälle...”

6.2 Satuteema eheyttävänä kokonaisuutena

Haastateltavat kertoivat satuteemaan liittyvän satujen lisäksi monipuolista toimintaa. Satuja paitsi luettiin, niin niitä esitettiin monipuolisesti draaman keinoin muun muassa nukketheaterin ja varjoteatterin avulla.

”...kiva kun tähän (satuteemaan) on pystynyt niin paljon yhdistämään, että on tullut semmonen kokonaisuus.”

Sadut ja satuhahmot olivat mukana niin aikuisten kuin lastenkin suunnittelemassa toiminnassa. Merenneito Arieliin liittyen kuunneltiin merellistä musiikkia ja tanssittiin, Spidermaneille rakennettiin esterata unihuoneeseen, metsässä käytiin hunajapurkki-jahtiin Nalle Puhin innoittamana, sadonkorjuujuhlassa rakennettiin Puolen hehtaarin metsän kaninkoloja, missä maisteltiin porkkanoita sekä ryhmän ilmoitustaululle askarreltiin Mikä-mikä-maa merirosvolaivoineen ja keijuineen. Monipuolisesta toiminnasta löytyi jokaiselle jotakin. Toiminta koostui eheistä kokonaisuuksista, mihin mahtui niin aikuisten kuin lastenkin suunnittelemaa toimintaa. Haastateltavat kokivat, että eheytetty toiminta ja elämyksellisyys olivat satuteeman antia.

”...käsinukketeatterina ollaan esitetty näitä satuja, meillä on ollut tanssia ja musiikkia esimerkiksi ariel satuhahmoon liittyen...”

”...esimerkiksi, kun on ollut satuhahmopäivänä spiderman, niin ollaan tehty spidermanrata meidän unihuoneeseen tai ulos koirien lumirata näihin ryhmä hau hahmoihin liittyen.”

”...meillä oli vaikka peter pan teemana niin sitten me tehtiin mikä-mikä-maa meidän isolle ilmoitustaululle ja siihen tuli erilaisia juttuja, merirosvoja, keijuja ja merirosvolaivoja.”

”Meillä oli nalle puh teema ja sadonkorjuujuhla niin me tehtiin kaninkoloja missä maisteltiin porkkanoita...”

6.3 Lasten osallisuus satuteematyöskentelyssä

Syksyllä aikuiset valitsivat käsiteltävät sadut, mutta esimerkiksi Peter Pan valikoitua havainnoimalla lasten leikkejä. Lapset olivat innostuneet leikkimään merirosvoja,

mistä kasvattajat saivat idean Peter Pan ja Mikä-mikä-maa teemaan. Tätä teemaa työstettiin yhdessä lasten kanssa muun muassa satujen, leikin ja kädentaitojen voimin luoden yhdessä lasten kanssa satuun liittyvä maailma. Lapsilta myös kysyttiin tai heitä haastateltiin tulevaan toimintaan liittyen ja pyrittiin kysymään myös jälkeenpäin lasten ajatuksia toiminnasta.

“Ollaan ajateltu, että tulee enemmän lasten osallisuutta, kun he saa itse valita ne omat satuhahmot ja saa sen oman päivän ja valita sen toiminnan...syksyllä mentiin enemmän aikuisjohtoisesti, mutta sitten keväällä oli nää satuhahmopäivät.”

”...merirosvot tuli niin vahvaks että aateltiin että otetaan se peter pan...rakennettiin yhdessä lasten kanssa sellanen maailma.”

”Kuuntelee ja kattelee heidän leikkii ja sieltä nappaa niitä asioita mitkä heitä kiinnostaa...”

”...kyseltiin aina, että mitä he tykkäis tehdä ja haastateltiin vähä etukäteen...kyseltiin et mitä on jääny päällimmäisenä mieleen tai mikä on ollut kivaa tai kurjaa.”

Kevätpuolelle sijoittuneet satuhahmopäivät olivat etenkin sellaisia, millä työntekijät pyrkivät lisäämään lasten osallisuutta. Satuhahmopäiviin kuului, että jokainen lapsi sai valita itselleen mieluisan satuhahmon, kun lapsen oma satuhahmopäivä lähestyi, kysyivät ja haastattelivat kasvattajat lasta siitä, mitä hän haluaisi tuona omana päivänään tehtävän satuhahmoon liittyen. Myös kotiin meni tieto lapsen tulevasta päivästä, jotta lapset saivat myös vanhempiensa kanssa suunnitella ja miettiä tulevaa päivää. Usein lapset toivat kotoa mukanaan erilaista rekvisiittaa tai satukirjoja omaan satuhahmoonsa liittyen. Näihin lasten kotoa tuomiin materiaaleihin tutustuttiin yhdessä ja niistä kehkeytyi erilaisia leikkimaailmoja. Satuhahmopäivät lähtivät lapsista ja toiminta oli lasten toiveiden mukaista.

“Satuhahmopäivät on ollut sellasia, että ne on lähtenyt lapsista ja niitten toiveiden mukaan.”

“...me ollaan kysytty, että mitä haluais siihen omaan satuhahmoon liittyvää tehdä...he on kotonaki vanhempien kanssa pohtinu, että mitä se vois olla...ja tulee kuulluksi ja nähdyksi, kun saa esitellä sen oman satuhahmon muille ja sen oman tärkeän asian.”

“...sit he toi kotoo materiaalia, cd:itä, kirjoja, leluja, asuja, mitä ikinä heillä nyt oli...niillä sai esimerkiks tosi upeen leikin aikaseks”

Haastateltavat kokivat itse, että lapset pääsivät osallisiksi ideoimaan ja suunnittelemaan toimintaan. Välillä tietoisesti ja välillä tiedostamattaan. Kasvattajien mukaan toteutus jäi enemmän aikuisten hoidettavaksi, vaikka näin jälkeinpäin ajateltuna lapsiakin olisi voinut ottaa siihen enemmän mukaan.

“Jostain täytyy aloittaa ja pikkuhiljaa kehitellä, nyt kun miettii sitä lasten osallisuutta niin suunnittelussa joo, mutta onko he nyt mukana sitten ihan loppuun asti.”

“Voishan sitä vielä enemmän (lasten osallisuutta), mutta ei mikään tapahtu tällai.”

6.4 Satuteema ja leikki

Ryhmässä käsitellyt sadut jäivät ajoittain elämään lasten leikkeihin. Pisimpään jatkunut ja aikuistenkin mielestä mieleenpainuvien leikki oli Peter Paniin liittyvä leikki. Ajatus Peter Pan -teemaankin oli lähtenyt leikistä. Aikuiset olivat poimineet idean lasten merirosvoileikistä ja rikastuttivat sitä saduilla ja toiminnalla aiheeseen liittyen. Lapset toivat omina satuhahmopäivinä myös kotoaan materiaalia rikastuttamaan leikkiä. Näistä kehittyi koko ryhmän yhteisiä leikkejä. Materiaalit saattoivat olla esimerkiksi leluja tai roolivaatteita, mitkä kutsuivat yhteiseen leikkiin.

“Joskus kun oli ensin jotain ohjattua toimintaa, niin sitten se jäi elämään sinne lasten vapaaseen leikkiinkin”

“...ollaan jätetty kädentaitoja ja niitä visuaalisia maailmoja, että ne vois jäädä heidän leikkiin ja mieleen elämään.”

“Nää mitä oli satuhahmopäivinä ollut, niin kyllä ne näky lasten leikkeissä, esim kun oli tuomas veturi niin leikittiin junaleikkiä ja prinsessa-hahmoista tuli prinsessaleikkejä.”

“...satuhahmopäivään suunnitteli sen toiminnan ja toi mukana sitä materiaalia esim kaikki ne puuha peten työkoneet niin siitä sai mielettömän leikin aikaseks.”

Haastateltavat kokivat, että vaati paljon etukäteisperehtymistä satuihin, jotta voisi hahmottaa, mikä satu sopii leikkimaailman rakentamiseen. Sadusta täytyi löytyä etenkin erilaisia rooleja. Sellaisia rooleja mihin lapset pystyivät samaistumaan ja rooleja mistä löytyy samoja luonteenpiirteitä kuin meistä kaikista.

“Joskus huomaa vasta jälkeenpäin, mitkä on hyviä satuja leikkimaailman rakentamiseen...täytyy löytyä erilaisia rooleja.”

“...miten ihana kun huomaa, että sieltä löytyy niitä samoja luonteenpiirteitä, kun niitä voi käydä syvällisemmin läpi.”

Haastateltavat kokivat, että satuteemaa voisi hyödyntää myös tulevassa toiminnassa. Tulevana toimintakautena on tarkoitus ottaa leikki koko päiväkodin teemaksi ja ajatuksena on, että tämä satuteema toimisi hyvänä pohjana mistä olisi luontevaa jatkaa leikkimaailmojen rakentamista satuihin pohjautuen.

“Ajatuksena olis että ens vuonna tulis leikki vahvaks teemaks koko talossa niin tätä satuteemaa vois hyödyntää siinä sitte vastaavasti”

7 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkimustehtävänäni oli selvittää, miten lasten osallisuus toteutuu satujen parissa työskennellessä ja miten sitä on mahdollista lisätä. Osallisuuden toteuttaminen voi lähteä pienistä teoista. Vaikka sanotaan, että osallisuus ei ole mikään yksittäinen menetelmä, niin menetelmien avulla sitä voidaan kuitenkin tehdä näkyväksi ja lähteä näin muuttamaan toimintakulttuuria. Kuten Turja (2011, 12) mainitsee, varhaiskasvatuksessa täytyy luoda keinoja ja menetelmiä, millä lasten osallisuutta voidaan tukea ja lisätä. Vähitellen tällaisista menetelmistä tulee kiinteä osa toimintakulttuuria ja osallisuus läpäisee kaikki toiminnan tasot. Sadut ja satuteema voivat toimia tällaisina menetelminä, kun halutaan kiinnittää huomiota lasten osallisuuteen ja lasten osallisuuden mahdollisuuksien lisäämiseen.

Varhaiskasvatuksessa pedagogisten sisältöjen ja teemallisten kokonaisuuksien tulisi rakentua niin, että ne lähtevät lasten kiinnostuksenkohteista ja aiemmista kokemuksista. Niiden tulisi myös mahdollistaa lasten aloitteellisuus sekä tiedonrakentaminen aikaisemmin opitun perustalle. (Turja 2016, 45.) Sadut ovat kaikkia lapsia lähellä oleva aihe ja ne ovat kautta aikain kiinnostaneet lapsia. Niiden avulla on mahdollista sukeltaa lapsen maailmaan ja saada tietoa lapsen kokemusmaailmasta ja ajatuksista. Satujen taikapiirissä lapsen ja aikuisen maailmat kohtaavat aivan toisella tasolla. Satuteematyöskentelyssä varhaiskasvattajat valitsivat muun muassa käsiteltäväksi sellaisia satuja ja satumaailmoja, jotka kiinnostivat lapsia tai nousivat lasten leikeistä. Sadut valittiin myös sen mukaan, että niistä löytyisi samaistumisenkohteita jokaiselle ja työskentelyä olisi mahdollista jatkaa laajalti sen mukaan mistä lapset kiinnostuvat.

Ehetytty pedagoginen toiminta mahdollistaa asioiden laaja-alaisen tarkastelun sekä oppimisen alueiden yhdistämisen. Aihepiirit voivat nousta esimerkiksi saduista, leikeistä, lasten mielenkiinnonkohteista tai kysymyksistä. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016, 39-40.) Sadut toimivat siis hyvänä perustana ehetytylle pedagogiselle toiminnalle. Eheyttävät teemat tarjoavat lapsille mahdollisuuksia päästä pitkäjänteisemmin mukaan toiminnan suunnitteluun (Turja 2016, 53). Satuteeman avulla on siis mahdollista tarjota lapsille mahdollisuuksia olla mukana suunnittelemassa ja ideoimassa toimintaa. Lasten osallisuus voi alkaa mukanaolosta, kuulluksi tulemisesta sekä

vaihtoehtoista valitsemisesta. Tavoitteena kuitenkin on, että lapset tekevät omia aloitteitaan. (Turja 2010, 41.) Satuteemassa olennaista oli satuhahmopäivät, jolloin lapset saivat valita oman satuhahmonsa. Satuhahmot olivat kasvattajien mukaan lapsille tärkeitä ja jokainen odotti omaa satuhahmopäiväänsä innolla. Jokaisen omana satuhahmopäivänä lapsi tuli erityisesti yksilöllisesti kuulluksi ja sai olla suunnittelemassa toiveidensa mukaista toimintaa. Lasten tulee saada vaikuttaa siihen, mitä arjessa tapahtuu. Osallisuus toteutuu muun muassa toiminnan suunnitteluna, itse toimintana ja tekemisenä. (Eskel & Marttila 2013, 77; Roos 2016, 91.) Satuhahmopäiviin kuului myös se, että lapset saivat itse suunnitella mitä toimintaa siihen päivään liittyi. Myös vanhemmat auttoivat lapsia suunnittelemaan toimintaa ja olivat myös näin osallisina päiväkodin arkeen. Toiminta toteutettiin lasten suunnitelmien ja toiveiden pohjalta, joskus lapset olivat mukana toteutuksen järjestelyissä ja joskus eivät.

Sadutusta pidetään yhtenä tuloksellisena menetelmänä osallisuuden toimintakulttuurin kehittämisessä. Sadutuksen avulla on mahdollista sukeltaa lapsen maailmaan ja antaa tilaa lapsen ajatuksille ja aloitteille. (Karlsson 2014, 226.) Haastattelemieni kasvattajien mukaan heillä oli sadutus jäänyt vähemmälle, mutta he kokivat sadutuksen hyödyllisenä ja aikoivat panostaa siihen vielä tulevaisuudessa.

Osallisuuden kokemus synnyttää iloa ja innostusta sekä luo mielekkään oppimisen ja vuorovaikutuksen tilanteen, johon lapsi sitoutuu intensiivisesti. (Leinonen 2014, 18). Tätä voisi kuvastaa leikki, mikä muun muassa satujen avulla säilyy pitkäkestoisena.

Sadut tarjoavat leikkiin uusia ulottuvuuksia ja rikastuttavat sitä. Leikin ja mielikuvituksen avulla saduista kehittyi seikkailujen maailma, jolloin sadut toimivat innostajina myös luovaan leikkiin (Heikkilä-Halttunen 2015, 97). Yhdessä luettuihin satuihin liittyvät leluhahmot, pikkueläimet, teatterinuket tai rooliasut virittävät lapset leikkiin ja tarjoavat mahdollisuuden käydä satua läpi yhä uudelleen ja uudelleen (Suojala 2009, 43). Tästä kertoo muun muassa se, kun lapset leikkivät merirosvoleikkiä, mistä kasvattajat saivat idean alkaa työstää Peter Pan ja Mikä-mikä-maa -satumaailmaa yhdessä lasten kanssa. Lapset sitoutuivat toimintaan ja leikki oli pitkäkestoista. Sekä kasvattajille että lapsille jäi tästä satukokonaisuudesta parhaimmat muistot. Tämä myös kuvastaa osallisuuden merkittävyyttä toiminnassa ja osallisuuden kokemuksen sekä yhteisöllisyyden tärkeyttä.

Toinen tutkimustehtäväni oli selvittää, miten satuja käytetään osana varhaiskasvatusta. Varhaiskasvatuksen pedagogisen toiminnan keskeisiä tavoitteita ja sisältöjä kuvaavat viisi oppimisen aluetta: kielten rikas maailma, ilmaisun monet muodot, minä ja meidän yhteisömme, tutkin ja toimin ympäristössäni sekä kasvan, liikun ja kehityn. Nämä oppimisen alueet eivät ole erikseen toteutettavia ja irrallisia, vaan niitä tulee yhdistellä ja soveltaa lasten mielenkiinnonkohteiden ja osaamisen mukaisesti. Eheytetty pedagoginen toiminta mahdollistaa asioiden laaja-alaisen tarkastelun. Aihepiirit voivat nousta esimerkiksi saduista ja leikeistä, lasten mielenkiinnonkohteet ja kysymykset ovat kuitenkin keskeinen toiminnan lähtökohta. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016, 39-40.) Sadut toimivat hyvänä lähtökohtana monenlaiselle toiminnalla. Luomalla satumaailman yhdessä lasten kanssa voidaan suunnitella ja toteuttaa monipuolista toimintaa sekä tukea lasten kehitystä ja oppimista monin eri tavoin. Satujen ja satuteematyöskentelyn avulla on mahdollista eheyttää toimintaa pedagogisesti rikkaaksi kokonaisuudeksi. Oppimisen alueet eivät ole irrallisia kokonaisuuksia vaan toiminnassa korostuu kokonaisvaltainen oppiminen ja elämyksellisyys. Sadut toimivat sillanrakentajana erilaisten kokonaisuuksien välillä. Lapsi ei erottele erilaisia toimintoja vaan toimii kokonaisvaltaisesti. Satuihin perustuvalla teematyöskentelyllä on mahdollista tukea tätä lapsen tapaa toimia. Satuteemaan on mahdollista yhdistää hyvin monipuolista toimintaa perinteisen satujen lukemisen lisäksi. Satuja voidaan esittää ja käsitellä draaman eri keinoin, liikkuen ja tanssien, kädentaidoissa, retkillä tai vaikka siirtymätilanteissa. Vain kasvattajan ja lasten mielikuvitus on rajana. Jotta kokemuksesta, satumaailmasta, todella tulisi eheä ja se tavoittaisi jokaisen lapsen, tulee huomioida lasten osallisuus ja pyrkiä kaikin tavoin edistämään sitä.

8 POHDINTA

Olen tyytyväinen opinnäytetyöhöni ja opinnäytetyöprosessiin. Kypsyttelin aihetta pitkään ja kun yhteinen linja työhön löytyi sekä yhteistyökumppanin että ohjaavan opettajan kanssa, sujui työn tekeminen luontevasti. Sitouduin työn tekemiseen ja aihe tempaisi mukaansa. Aluksi tarkoitukseni oli selvittää miten satuja hyödynnetään varhaiskasvatuksessa. Tästä aiheesta löytyy kuitenkin jo muutamia opinnäytetöitä. Lasten osallisuuden selvittäminen satuteematyöskentelyssä tuli mukaan opinnäytetyöhön sen ajankohtaisuuden ja yhteistyökumppanin toiveiden kautta. Olen oppinut opinnäytetyötä tehdessä paljon ja saanut eväitä siihen, miten lasten osallisuutta voidaan tukea teematyöskentelyn keinoin. Olen myös saanut tietoa ja uusia vinkkejä, miten satuja voi hyödyntää varhaiskasvatuksessa etenkin eheyttämään pedagogista toimintaa sekä pohjana leikkimaailmojen luomisessa.

Tämä opinnäytetyö perustuu yhden ryhmän työntekijöiden kokemuksiin ja otanta on näin pieni. Tuloksia tarkastellessa on syytä huomioida tämä näkökulma. Haastattelut toimivat tähän aihetarkoitukseen luotettavana aineistonkeruumenetelmänä, koska tarkoituksena oli selvittää juuri tämän kyseisen ryhmän työntekijöiden ajatuksia ja kokemuksia. Tulokset ovat kuitenkin samassa linjassa teoriaosuuden kanssa. Teoriaosuuteen käytin vain luotettavia sekä mahdollisimman ajankohtaisia lähteitä. Satuihin liittyvät lähteet saattoivat olla vanhempaa aineistoa, mutta niissä tiedon voi katsoa pysyneen melko muuttumattomana. Lasten osallisuus on tällä hetkellä hyvin ajankohtainen ja korostuu varhaiskasvatuksen kentällä, tähän liittyen pyrin löytämään pääasiassa viimeaikaisinta tietoa.

Toivon, että tästä opinnäytetyöstä hyötyvät haastatteluun osallistuneen ryhmän työntekijät. Haastatteluosuudessa he saivat jakaa omia kokemuksiaan satuteematyöskentelystä ja arvioida sen toteutumista. Haastattelut toimivat ryhmän työntekijöille näin reflektoinnin välineenä ja haastatteluissa nousikin esiin heidän mukaansa sellaisia asioita, mitä arjessa ei välttämättä ole huomannut. Haastateltavat kokivat, että tämän pohjalta heidän oli helpompi lähteä suunnittelemaan seuraavaa kautta huomioiden uudet varhaiskasvatussuunnitelman perusteet. Leikki tulee olemaan tässä kyseisessä päiväkodissa seuraavan kauden kantavana teemana ja toiminnan kehittämisen kohteena Tämän

ryhmän työntekijät ovat luoneet jo hyvää pohjaa saduilla ja tarinallisella leikillä pyrkien uuden vasun hengessä eheyttävään pedagogiseen toimintaan. Opinnäytetyöhön olen summannut heidän kokemuksiaan tarjoten samalla muulle varhaiskasvatuksen henkilöstölle mahdollisuuden hyödyntää haastateltavien panosta satuteematyöskentelyyn.

Koska toinen opinnäytetyöni tutkimustehtävä koski lasten osallisuuden toteutumista, olisin voinut selvittää myös lasten ajatuksia ja mielipiteitä aiheesta. Itseäni kiinnostaisi toteuttaa jatkotutkimuksena aiheeseen liittyen esimerkiksi jonkinlainen projekti yhdessä lasten kanssa, missä yhdistyisivät juonellinen leikki sekä tietenkin lasten osallisuus.

Mielestäni opinnäytetyöni toimii lastenkirjallisuuden puolestapuhuja ja kannustaa satujen käyttöön varhaiskasvatuksessa tuomalla esiin satujen positiivisia merkityksiä ja vaikutuksia lapselle. Opinnäytetyöni antaa vinkkejä satujen parissa työskentelyyn ja ennen kaikkea pidempiaikaiseen työskentelyyn. Opinnäytetyöni laittaa myös pohtimaan lasten osallisuuden toteutumista ja antaa ajateltavaa, miten tai millaisia työtapoja olisi mahdollista kehittää lasten osallisuuden tukemiseen ja mahdollistamiseen. Lasten osallisuus on sellainen aihe, mikä puhuttaa varhaiskasvattajia. Uudet velvoittavat varhaiskasvatussuunnitelman perusteet astuivat voimaan tänä syksynä ja monissa päiväkodeissa käydään varmasti keskustelua, miten lasten osallisuutta voisi lisätä. Tässä opinnäytetyössä esitellään yksi työskentelytapa, millä kyseisessä tavoitteessa on onnistuttu.

LÄHTEET

- Aho, E., Helander, S., Piironen, S. & Tervo, K. 2015. Rauman varhaiskasvatuksen kestävän kehityksen opas. Viitattu 13.7.2017. https://www.rauma.fi/wp-content/uploads/2016/11/Rauman-varhaiskasvatuksen-keke-opas_11.2.2016.pdf
- Apo, S. 2001. Klassinen satutraditio. Teoksessa M. Suojala & M. Karjalainen (toim.) *Avaa lastenkirja – johdatus lastenkirjallisuuden lajeihin ja käyttöön*. Helsinki: Lasten Keskus, 12-29.
- Arvola, P. & Mäki, S. 2009a. *Satu kantaa lasta: opas lasten ja nuorten kirjallisuusterapiaan 1*. Helsinki: Duodecim.
- Arvola, P. & Mäki, S. 2009b. *Tarina tukee lasta: opas lasten ja nuorten kirjallisuusterapiaan 2*. Helsinki: Duodecim.
- Bettelheim, B. 1987. *Satujen lumous: merkitys ja arvo*. Helsinki: WSOY.
- Eskel, P. & Marttila, M. 2013. Osallisuuden kokemus osana yhteisöllisyyttä. Teoksessa P. Marjanen, M. Marttila & M. Varsa (toim.) *Pienten piirissä - Yhteisöllisyyden merkitys lasten hyvinvoinnille*. Jyväskylä: PS-kustannus, 75-98.
- Heikkilä-Halttunen, P. 2015. *Lue lapselle! – Opas lasten kirjallisuuskasvatukseen*. Atena.
- Heinonen, S-L. 2001. Sanataide oppimisen ja leikin innoittajana. Teoksessa M. Suojala & M. Karjalainen (toim.) *Avaa lastenkirja – Johdatus lastenkirjallisuuden lajeihin ja käyttöön*. Helsinki: Lasten Keskus, 201-214.
- Helenius, A. & Lumelahti, L. 2014. *Leikin käsikirja. 2. painos*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Järvinen, K. & Mikkola, P. 2015. *Oletko sä meidän kaa? – Näkökulmia osallisuuteen ja yhteisöllisyyteen varhaiskasvatuksessa*. Pedatiето.
- Karlsson, L. 2014. *Sadutus – Avain osallisuuden toimintakulttuuriin*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Kolu, K. 2010. *Satu kuuluu kaikille*. Teoksessa K. Kolu (toim.) *Suomalainen satu 2*. Helsinki: BTJ, 7-8.
- Laulajainen, L. 2009. *Sanan taika – esseitä ja artikkeleita*. Helsinki: Books on Demand.
- Leinonen, J. 2014. Pedagogisia näkökulmia lasten osallisuuden tukemiseen varhaiskasvatuksessa. Teoksessa J. Heikka, E. Fonsen, J. Elo & J. Leinonen (toim.) *Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa*. Tampere: Suomen Varhaiskasvatus ry, 16-40.

Luoto, T & Luoto, S. 2001. Satu ja tarina elää päiväkodissa. Teoksessa M. Suojala & M. Karjalainen (toim.) Avaa lastenkirja – johdatus lastenkirjallisuuden lajeihin ja käyttöön. Helsinki: Lasten Keskus, 184-200.

Martinez-Abarca, T. & Nurmi, R. 2015. Loikaten leikkiin – rohkeasti rooliin! – Draamakasvatusta 1-7-vuotiaille. Helsinki: Lasten Keskus.

Omaheimo, J. 2010. Suomalaisen sadun kulttuurifilosofiaa. Teoksessa K. Kolu (toim.) Suomalainen satu 2. Helsinki: BTJ, 25-41.

Oranen, M. 2016. Lapsen osallisuus. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Viitattu 13.7.2017. <https://www.thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/lasten-osallisuus>

Parikka-Nihti, M. & Suomela, L. 2014. Iloa ja ihmettelyä – Ympäristökasvatus varhaislapsuudessa. Jyväskylä: PS-kustannus.

Roos, P. 2016. Mitä kuuluu? Lapsen kertomukset ja osallisuus päiväkotiarjessa. Vaasa: www.piiaroos.fi.

Suojala, M. 2001. Taidesatu elää ajassa ja ajattomana. Teoksessa M. Suojala & M. Karjalainen (toim.) Avaa lastenkirja – johdatus lastenkirjallisuuden lajeihin ja käyttöön. Helsinki: Lasten Keskus, 30-55.

Suojala, M. 2009. Lastenkirjallisuus kielen ja kuvittelukyvyn laajentajana. Teoksessa I. Ruokonen, S. Rusanen & A-L. Välimäki (toim.) Taidekasvatus varhaiskasvatuksessa. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 40-47. Viitattu 12.7.2017. <http://www.julkari.fi/handle/10024/80314>

Toivanen, T. 2014. Kasvuun! Draamakasvatusta 1-8-vuotiaille. Helsinki: Sanoma Pro Oy.

Turja, L. 2010. Lapset osallisina – Kohti uutta varhaiskasvatuskulttuuria. Teoksessa E. Hujala & L. Turja Suuntana laadukas varhaiskasvatus. Tampere: Suomen Varhaiskasvatus ry, 30-47.

Turja, L. 2011. Lapset osallisina – Kohti uutta varhaiskasvatuskulttuuria. Varhaiskasvatus tänään. Suomen Varhaiskasvatus ry:n verkkolehti. Toukokuu 2011, 1-15. Viitattu 13.7.2017. <http://www.peda.net/img/lehti/facei/Turja-toukokuu2011.pdf>

Turja, L. 2016. Lasten osallisuus varhaiskasvatuksessa. Teoksessa E. Hujala & L. Turja (toim.) Varhaiskasvatuksen käsikirja. Jyväskylä: PS-kustannus, 41-54.

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016. Helsinki: Opetushallitus. Määräykset ja ohjeet 2016:17. Viitattu 20.7.2017. http://www.oph.fi/download/179349_varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet_2016.pdf

Ylönen, H. 2000. Loihditut linnut – Satujen merkitys lapselle. Helsinki: Tammi.

TEEMAHAASTATTELURUNKO

Satuteema

1. Satuteeman toteutus

- Miksi valitsitte satuteeman
- Mitä kaikkea olette satuteemaan liittyen tehneet?
- Mitkä ovat satuteeman tavoitteet ja miten ne on pyritty savuttamaan?
- Miten olette arvioineet satuteeman toteuttamista? Kokemuksia, mikä toiminut, mikä ei?
- Mitä olette oppineet ja minkälaisia kokemuksia haluatte jakaa muille? Kehittämisideat?

2. Satuteema ja lapset

- Miten lapset ovat kokeneet satuteeman?
- Mitä hyötyä satuteemasta on ollut lapsille?
- Miten olette huomioineet lasten osallisuuden? Suunnittelussa, toteutuksessa, arvioinnissa?